

Den mytologiske tvang

I ANLEDNING AF BJØRN SVENSSONS INDLÆG

AF

HANS VAMMEN

Da jeg i 1988 omsider havde samlet mod til at offentliggøre min opfattelse af Martsdagens historie 1848 i *Historisk Tidsskrift*, som jeg utilsigtet var kommet frem til 20 år tidligere under arbejdet med en prisopgave om J.F. Schouw, forventede jeg en reaktion fra den danske historikerverden. Der var nemlig ikke blot tale om en revision af den hidtidige forsknings standpunkt, men en eksplicit påstand om, at de allerfleste historikere, der har skrevet om 1848, må have set det samme som jeg, men undertrykt denne indsigt af hensyn til en særlig variant af det velkendte »sejrherreren skriver historien«, som jeg navngav »den mytologiske tvang«. Dette betyder, at en myte kan være så stærk, at den tvinger historikerne til at undertrykke deres evidente indsigter og ordne stoffet, så myten bekræftes. Men intet skete. Efter en indledende tøven sivede mine synspunkter stille og roligt ind i faglitteraturen og derfra til forskelligt undervisningsmateriale. Jeg havde egentlig ikke troet, at *Historisk Tidsskrifts* autoritet var så stor mere, eller at de nationale følelser omkring 1848 var så svækkede.

Men så, i forbindelse med jubilæet i 1998, fik fhv. redaktør Bjørn Svensson øje på min artikel, og fra da af har jeg høstet storm, hvor jeg såede vind. Svensson har ikke forsømt nogen lejlighed til i pressen nord og syd for grænsen at angribe mig for »hjernesvind« og »forvrængning af historien«, og han har endda udgivet et »kampskrift«, hvor han tildele mine »overfladiske, uvidenskabelige og uholdbare teorier« (s. 7) en hovedplads, anklager mig for at være styret af »private sym- og antipatier« (s. 28) og anbringer mig i et selskab med personer, bl.a. Uffe Østergård og Bertel Haarder, hvor jeg ingenlunde føler mig hjemme.¹ Nu har Bjørn Svensson så iført sig sit sproglige søndagstøj for at føre sin sag i *Historisk Tidsskrift*.

¹ F.eks. *Flensborg Avis og Jydske Vestkysten* 24/3 1998; *Politiken* 17/10 1999; Bjørn Svensson: *Opgør med fjendebilleder; Et kampskrift*, 1998.

I det følgende begrænser jeg mig naturligvis til at kommentere dette (foreløbig) sidste indlæg. Det er så heldigt, at jeg på de allerfleste punkter kan gøre dette ved at citere og henvise til min argumentation fra 1988, som jeg i forventning om polemik udarbejdede særlig omhyggeligt.²

Inden jeg forholder mig konkret til Bjørn Svenssons kritik, vil jeg gerne gøre en generel metodisk bemærkning. Svensson bebrejder mig flere steder, at jeg ikke kan begrunde mine udsagn med »citater«.³ Hvis han dermed mener beretningsslutninger, så er det rigtigt, men hvis jeg virkelig har ret i, at Orla Lehmann førte København bag lyset 20/3 1848 og dette bedrag udløste et oprør og en krig, så kunne man bestemt ikke vente, at Lehmann ville fortælle om det. Derfor har jeg hovedsagelig bygget min argumentation på levningsslutninger, bl.a. fra de implicerede handlinger. Dette har jeg redegjort således for i artiklen (herefter forkortet C): » Denne ganske komplicerede kronologi [»tidsforskellen« på to døgn mellem København og Hertugdømmerne] rejser en række kildekritiske problemer ved vurderingen af kilderne til Martsdagens historie. Fra onsdag den 22. vidste alle i København, at der ikke var oprør, men fra mandag den 27. vidste omvendt alle, at der nu var oprør alligevel. I betragtning af emnets sprængfarlighed betyder det, at det er så godt som umuligt at drage beretningsslutninger fra kilder, der er skrevet efter 22. marts. Tilbøjeligheden til fortællinger, fordrejninger og efterrationaliseringer er så stor, at kildernes troværdighed nærmer sig nul. Rekonstruktionen af begivenhederne i København 20. og 21. marts må derfor i første række bygge på helt samtidige kilder og da hovedsagelig på levningsslutninger fra disse. Det herved tilvejebragte grundlag suppleres så med levningsslutninger fra de senere kilders tendens.«⁴ Bjørn Svensson forholder sig imidlertid ikke til denne argumentation, men diskuterer overalt kildernes troværdighed med henblik på beretningsslutninger, (og da med væsentlig større tillid til aktørernes troværdighed end jeg har). Han synes også at betragte kilder som materielle helheder, som når han bebrejder mig, at jeg bruger en kilde til at begrunde ét spørgsmål, når jeg forkaster dens værdi til besvarelse af andre spørgsmål.⁵ Og han regner slet ikke med levningsslutningers udsagnskraft.

² Da jeg naturligvis ikke kan citere alle kilder og argumenter fra 1988, er læsere, som ikke har den gamle artikel ved hånden, velkomne til at rekvirere denne ved at sende mig en frankeret svarkuvert på adressen *Institut for historie, Njalsgade 102, 2300 Kbh. S.*

³ ...»skønt han [HV] ikke har et eneste Lehmann-citat, der kan lægges til grund«... (S, s. 146), »Hans Vammen har ... ikke kunnet fremlægge ét eneste citat«... (S, s. 161).

⁴ C, s. 271f.

⁵ ...»Vammen, som dog godkender og bruger andre dele af referaterne i sin fortolkning.« (S, s. 152).

Bjørn Svenssons kritikpunkter kan metodisk inddeles i fire grupper:

1. KONTRAFAKTISKE TEORIER, altså spørgsmål af typen, hvad ville der være sket, hvis ikke? Det er bl.a. følgende spørgsmål: *Ville det slesvigholstenske oprør være brudt ud, hvis casino-bevægelsen ikke havde udløst det?*⁶ *Havde den gamle regering kunnet afværge oprøret med sin forhalingspolitik, der bestod i at opholde deputationen i København, indtil de mobiliserede tropper var ankommet til Hertugdømmerne? Havde Slesvigs deling været mulig i 1848, hvis borgerkrigen ikke havde været?* Sådanne spørgsmål er som spådomme om fortiden og kan aldrig besvares videnskabeligt. Men som tankeeksperimenter er de interessante som perspektivering af det, vi (måske) kan beskrive og forklare. Dette gjorde jeg udtrykkelig opmærksom på i artiklen med overskriften »Perspektivering«, med formuleringen »det kontrafaktiske perspektiv er svimlende« og til slut »Alt det er naturligvis spekulationer«... (C, s. 278 f).

Bjørn Svensson bygger derimod i vid udstrækning på kontrafaktiske antagelser, som når han hævder, at oprøret ville være brudt ud uanset begivenhederne i København, at deputationens krav ville være blevet afslået også af den gamle regering og at Slesvigs deling ikke var mulig i 1848. Svensson foretager ikke denne sondring mellem faktisk og kontrafaktisk. Jeg har f.eks. aldrig påstået, at slesvigholstenerne ikke havde oprørsplaner, selv om jeg ikke lader mig vælte omkuld af et brev fra den fantasifulde Laurids Skau, baseret på, hvad en ung dame har fortalt ham, hun har hørt Beseler sige.⁷ Men planer er én ting, deres udførelse noget andet. Der er altid en afgrund mellem hensigten og handlingen. Hvad jeg henholder mig til, er det konkrete, at prinsens af Nør

⁶ Begrebet oprør: Svensson kritiserer (S, s.138., n.1) min brug af ODS, og belærer mig om, at ordet oprør anvendes i flere betydninger. Det, jeg gør, er at definere begrebet, som jeg bruger det, ved hjælp af formuleringen i ODS. Slesvigholstenerne ville ikke omstyrte regeringen, siger Svensson (sst.). Måske, men det var, hvad de gjorde ved at udøve statens myndighed og beslaglægge dens militære og finansielle ressourcer. Det er disse handlinger, til forskel fra alle oprørske planer og hensigter, som jeg kalder oprør. Det glæder mig, at Bjørn Svensson kommer frem til ganske samme definition: »I forhold til det her behandlede tema må det være afgørende, at det, som Orla Lehmann sigtede til, var et åbent, væbnet oprør med det formål at vriste Hertugdømmet Slesvig fra Danmark.«

⁷ S, s. 160 f. Svensson støtter sig sst. også vedr. oprørsplanerne til den tyske historiker H. Hagenahs disputats fra 1916, *Revolution und Legitimität in der Geschichte der Erhebung Schleswig-Holsteins*. Jeg har til den tyske udgave af Casino-artiklen gennemgået dennes kildegrundlag, som jeg finder særdeles tyndt. (Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte, bd. 123, 1998, s.81, n.51). Hagenah er tilhænger af folkenes selvbestemmelse og betragter »die Erhebung« som et af Danmark uafhængigt udtryk for den slesvigholstenske folkevilje. Han understreger i øvrigt (s. 87, 90, 92), at Rendsborgforsamlingen 18/3 ikke var oprørske og at deputationen havde en ærlig vilje til at finde en fredelig løsning. Her har Svensson øjensynlig ikke brug for Hagenah.

24/3 »indtog« Rendsborg-fæstningen, hvis garnison var på 1500 mand, af hvilke kun 300 havde underskrevet den slesvigholstenske adresse, med 300 soldater og 60 bønder, anført af en advokat. Når dette kunne lade sig gøre, skyldes det primært, at en dansk prins, iført dansk generalsuniform, meddelte, at han tog magten i Frederik VII's navn, fordi denne var taget til fange af de nationalliberale i København. Uden denne formel, som jo kun var muliggjort af casinobevægelsen og regeringens afgang, mente Beseler nogle dage senere, at man i løbet af tre dage havde været nødt til at flygte til Hamborg (C, s. 270). Så ringe var befolkningens opbakning. Svensson udelader disse ting.

2. STEMNINGER OG TILSTANDE i bredere kredse eller hele befolkningen. Sådanne er altid svære at dokumentere fyldestgørende, men jeg anser det bestemt ikke for tilstrækkeligt med formuleringer som, at en artikel af »den højt ansete professor J.N. Madvig«, »gjorde især indtryk på den danske offentlighed«, eller »Denne betragtning, der støttedes fra mange sider, gik i vid udstrækning ind i folkebevidstheden og fik sin store indflydelse på Martsbevægelsens gang«. Heller ikke når Svensson påberåber sig så udmærkede historikere som Niels Neergaard, Povl Engeltoft og Helge Larsen (S, s.139 f). Jeg mener nemlig at have påvist, hvordan det meste af historieskrivningen om 1848 er præget af efterrationaliseringer, d.v.s. at historikernes bevidsthed om de store begivenheder forude virker tilbage på forhistorien, (C, s. 274-278). Svensson går helt uden om denne problematik.

Bjørn Svensson mener, at jeg undervurderer både slesvigholstenernes militans og de nationalliberales opbakning. Derved kan han vise oprørets uundgåelighed og fratage Lehmann motivet til at manipulere med opinionen i København. Mit svar er, at Svensson helt negligerer modsætningerne i begge lejre, som jeg lægger stor vægt på: De tre slesvigholstenske grupper med vidt forskellige mål, som kun med største besvær fandt sammen, selv efter at de nationalliberale havde væltet regeringen i København, og som hurtigt splittedes igen.⁸ Og i Kongeriget den velkendte modsætning mellem på den ene side de ældre nationalliberale, som ville nå deres mål ved lobbyarbejde inden for regerings-systemet og ved kontakter til nationalt sindede godsejere og på den anden side »Fædrelandets mænd«, som ville oparbejde en folkestemning, som kunne bære dem ind i regeringen. Og over for begge disse radikal-demokraterne i Hippodromen, som var det eneste grundlag for

⁸ C, s. 270; Hans Vammen: Den københavnske »revolution« 1848 – Martsdagens nationalliberale magtovertagelse, (in: Claus Bjørn (red): *1848 – det mærkelige år*, 1998), s. 69 og 79.

en virkelig massebevægelse, men som ustandselig angreb de national-liberale i flanken. Det var disse angreb, Orla Lehmann fik midlertidigt indstillet 12/3 ved at love almindelig valgret, men det betød ingenlunde aktiv støtte fra hippodrom-folkene, hvilket fremgår klart af deres avis, *Kjøbenhavnsposten* og Goldschmidts *Nord og Syd* i de dage. Selv da Lehmann kom hjem 18/2,⁹ havde han stort besvær med at samle troppeperne. Han skriver herom til sin kone 17/3:

...»Det eneste, der var i Gang, var en Erklæring af [H.N.] Clausen, som paa gammel vis skulde underskrives af nogle Lærde, og dernæst publiceres. Det er det gamle doctrinære Vrøvl, at Sandheden skal gaae paa sine egne Been – høist med en Cortège af hoffæhige Herrer. Selve Erklæringen var ikke ganske efter mit Sind, men dog en saa betydelig Tilnærmelse til det vi ville, at jeg gjerne underskrev den. Men saa holdt jeg en Tordentale, at hvis de nu tog deres Hat og gik, havde de aldeles Intet gjort. Et nyt Møde blev berammet, hvori der oplæstes en meget alvorlig Forestilling af mig, at vi vare fortabte, hvis vi ikke kunde faae Nogle til at byde og Nogen til at lyde, baade Førere og en Armee. Min strænge Prædiken om Ansvar og Disciplin smagte dem ikke videre; men jeg satte dem Kniven paa Struben, ved at sige dem, at enten skulde de selv tage Commandoen – saa vilde jeg være deres lydige Tjener, eller ogsaa nævne mig den, de selv vilde lystre, saa vilde jeg ogsaa følge ham – enfin, floue som de, der vare gaaede for vidt til at kunne træde tilbage, men ikke følte egen Drift til at gaae videre, skiltes vi ad, for at de efter Conferance med mig, kunde foreslaa noget bestemt. Conferancen – hos Schouw – var meget alvorlig og lang, den angik baade Principer og Personer; navnlig holdt det meget haardt at faa Tscherning med, mod hvem de have stor Fordom, og som jeg rentud erklærede for deres Lærer og Mester. I et nyt almindeligt Møde erklærede de, at ville overtage Commandoen.«...¹⁰

Her stoler jeg på Lehmann, fordi brevet er skrevet inden Casino-ugen, selv om han selvfølgelig stiller sig selv i positur. Jeg synes absolut ikke det

⁹ Svensson stoler (s. 145) så meget på sin helt Orla Lehmann, at han foretrækker datoen 13/2 fra erindringerne, skrevet i 1860erne, som forlængst er korrigeret af udgiverne af Danske politiske Breve på grundlag af Lehmanns egne samtidige breve. (DpB IV, nr. 891).

¹⁰ D.p.B. IV, nr. 925.

lyder som om Lehmann »kom hjem til en bevægelse der var i rivende udvikling«, som Svensson skriver s. 145.¹¹

Bjørn Svensson bruger megen plads på de forbehold, som de »erfarne Mænd« både i Hertugdømmerne og i Kongeriget tog mod Forfatningsreskriptet af 28/1. Det kunne han have sparet, hvis han havde citeret mig korrekt. Jeg skriver, »Pænt og artigt, *omend med forbehold for forfatningens nærmere udformning*, udpegede stænderforsamlingerne både i Hertugdømmerne og i Kongeriget de »erfarne mænd«, som ifølge Januarreskriptet skulle samles og vedtage forfatningen«. Svensson udelader det kursiverede.¹² Med »pænt og artigt« mener jeg i forhold til, hvad man kunne have ventet efter balladen omkring Det åbne Brev 1846 om arvefølgen, som Svensson selv skildrer (s. 141, n. 12), hvor flertallet af de holstenske stændermedlemmer nedlagde deres mandater og kongen opløste forsamlingen.¹³ M.h.t. fortolkningen af det slesvigholstenske forbehold skal jeg ikke blande mig i Bjørn Svenssons polemik mod Claus Bjørn (S, s. 141), men blot supplere med, at ridderskabets leder, grev Fr. Reventlou-Preetz, hvis betydning for Rendsborg-mødets forløb og oprørets legitimering er helt central, var i København ugen efter forbeholdets vedtagelse for at overrække kongen en yderst loyal adresse.¹⁴ Også det danske forbehold finder jeg det berettiget at kalde »pænt og artigt« i betragtning af, at de »45 liberales erklæring« 28/2 subsidiært gik ind på tanken om en helstatsforfatning, det var simpelt hen en forudsætning for at undgå liberal splittelse (S, s. 142 f.). Disse ting er baggrunden for min formulering om, at »de følgende ugers papirkrig mod regeringen fra begge nationale lejre kunne ikke skjule, at regeringen havde overtaget« (C, s. 255).

Hvad angår betydningen af de europæiske revolutioner, har jeg naturligvis ikke negligeret denne. Det jeg fremhæver er, at enevældens opgivelse 28/1 foregik »uden direkte pres nedefra og i realiteten var afgjort, før det første gny fra Februarrevolutionen nede i Europa nåede Danmark« (C, s. 255). Senere bruger jeg den europæiske bevægelse, men i en sammenhæng, som Svensson ikke bryder sig om: »Heldigvis

¹¹ Svensson nævner (s. 139) folkehyldesten til L.N. Hvidt 24/1, og jeg tilføjer gerne fakkeltøget til Schouw og Clausen 22/1 (Neergaard 1892, 104 f), for det er da klart, at de nationalliberale vejrede morgenluft efter Christian VIIIs død. Dette var imidlertid inden regeringen satte de liberale mat med Forfatningsreskriptet 28/1 ved at berøve dem »det klare agitationstema *for konstitution mod enevælde*« (C, s. 255), hvilket Svensson undlader at oplyse.

¹² C, s. 255; S, s. 140.

¹³ Hans Jensen: *De danske Stænderforsamlings Historie*, II, 1934, s. 408-418.

¹⁴ Statsrådets Forhandlinger, I, 1954, s. 73 ff.

for de nationalliberale havde nu nyhederne om revolutionerne i Wien og Berlin løftet den slesvigholstenske bevægelse«... (C, s. 256). Men jeg fastholder, at det der primært bestemte temperaturen i Hertugdømmerne var, hvad der skete i København, specielt det 1. Casinomøde 11/3. Dette kommer Svensson uforvarende til at støtte med denne formulering: »Mødet [i Casino 11/3] samlede 2300 deltagere. Og talerne, der straks blev udgivet i stort oplag, ophidsede slesvig-holstenerne, der reagerede ved at indkalde til det historiske møde i Rendsborg den 18. Marts.« (S, s. 143).

3. BEGIVENHEDERNE 20/3 1848. Her mener jeg en rimelig sikkerhed er mulig, ellers havde jeg jo ikke skrevet artiklen i 1988. Spørgsmålet kan opdeles i tre:

a) *Hvad ønskede de nationalliberale skulle ske i Rendsborg 18/3?*

Min vurdering, at de håbede på et slesvigholstensk oprør, bygger jeg på Carl Plougs ytring til partifællen Laurids Skau 18/3, »Vi maae nu see, hvad Schlesvig-Holsteinerne foretage sig i dag i Rendsborg. Gjør de noget Galt, saa er det maaskee Godt, thi vi faae da Stemningen her ophidset og kunne bestorme Kongen«. Det svarer til Kriegers tidligere vurdering og Goldschmidts udtalelse i *Nord og Syd* 20/3: »Intet kan redde de Ultradanske som Parti og skaffe dem Ret, uden hvis Schlesvigholsteinerne faae bragt Oprør eller Uroligheder tilveie« (C, s. 256). Svensson nævner overhovedet ikke disse tre kilder. Orla Lehmann selv udtrykte 22/2 lettelse over, at forfatningsreskriptet 28/1, som han kaldte »Kjeltringestreger«, der »Gudskelov alt ere afvæbnede derved at Slesvigholstenerne i deres rasende Overmod alt [ved mødet i Kiel 17/2] have forkastet de Forligstilbud, der definitivt skulle gjøre dem til Herrer over Danmark«. ¹⁵ Af disse kilder, sammenholdt med, hvad jeg ovenfor har redegjort for, slutter jeg, at de nationalliberale ikke stod stærkt nok i København til på egen hånd at fremtvinge et regeringsskifte.

b) *Hvad vidste de nationalliberale 20/3 om Rendsborg-møderne 18/3?*

Min opfattelse, at de nationalliberale havde en temmelig præcis viden om forløb og vedtagelser i Rendsborg, bygger jeg bl.a. på Christian Paulsens brev 19/3. Svensson kritiserer min brug af dette i forbindelse med Lehmanns Casino-tale, men går helt uden om det afgørende, at brevets sidste sætning (»Eller lad Kongen selv komme til Slesvig med

¹⁵ Orla Lehmann til hustruen 22/2 1848 (DpB. IV, nr. 891).

alting betalende Tropper men ogsaa med Gaver af nye Rettigheder!«) viser, at der ikke var oprør.¹⁶

Rendsborgmødets vedtagelser kendte de nationalliberale fra politimester Krohns rapport, som blev refereret i statsrådsmødet 20/3, kl. 12.¹⁷ Her omtales de vedtagne krav, sammensætningen af deputationen, der »ankommer til Kbh. Onsdag Morgen«, og det nedsatte udvalg, der »ere berettigede til at sammenkalde de Andre naar de vil«. Det sidste punkt er det afgørende. Det betyder, at intet kan besluttes, før stænderne igen har været indkaldt, (hvilket var i overensstemmelse med den faktiske vedtagelse). Det betyder *ikke*, at dette udvalg var bemyndiget til at opkaste sig som provisorisk regering, hvis kravene blev afslået i København, sådan som de nationalliberale insinuerede senere på dagen, jvfr. nedenfor.

c) *Hvordan benyttede de nationalliberale denne viden 20/3?*

Først fremskyndede de Casino-mødet fra onsdag, d. 22/3 til samme dags aften. De vidste jo, at den slesvigholstenske deputation ville ankomme onsdag. I partiavisen *Fædrelandet* refererede de Rendsborgmødet korrekt, bortset fra det springende punkt om udvalget, der kan indkalde stænderne påny. Herom hedder det insinuerende, »at der er nedsat en permanent Committee, som naturligvis skal varetage det videre Fornødne, ifald Deputationen ikke bringer et fyldestgørende Svar tilbage«. Samtidig ved vi, at en af *Fædrelandets* redaktører, J.F. Gjørdwad, uddelte billetter til Casino nede på Købmagergade og fortalte om »Oprør i Rendsborg« (C, s. 260 f). Rygtet om oprør var altså en del af

¹⁶ Om Paulsens brev se også nedenfor note 19; S, s. 152. Svensson bruger også mange ord på min brug af Olshausens artikel 18/3, som var vedlagt Paulsens brev. Men også her kniber han uden om at tage stilling til, at Olshausen udtrykker forventning om, at Rendsborgmødet ikke når frem til afgørende beslutninger og formaner folket til at vise tålmodighed. (C. s. 258). Også hans kritik af min distance til Olshausens formulering om danskerne som »et dovent, dorsk og usammenhængende folk«, skyder over målet. Jeg siger ikke, at Olshausen ikke har talt nedsættende om danskerne på Rendsborgmødet, det har han da nok. Jeg gør blot opmærksom på, at denne formulering stammer fra et tendentiøst ophidsende referat i modpartens blad, »Dannevirke«, hvis tilblivelse skildres således af Laurids Skau: ...»Dannevirkes Beretning desangaaende, som jeg forresten selv har en smule Deel i. Krüger dicterede alle Taler, vi skrev.« (Skau til Ploug 21/3 1848 (H.V. Gregersen (udg.): *Laurids Skaus brevveksling med politiske venner i København*, 1966, s. 641.)) Men Krüger, som selv deltog i Rendsborgmødet, er kilden, siger Svensson med en uskyld, man ikke havde ventet af en person, som har levet et langt liv i journalistik (S, s. 148). Han ser bort fra, at disse nationale koryfæer er politikere. En politiker (Krüger) beretter til en anden politiker (Skau), som skriver til et politisk blad. Og vi får indblik i deres politiske arbejde, fordi brevet er internt, skrevet til en tredje politiker, partifællen Carl Ploug.

¹⁷ C. s. 259. Svensson er her enig med mig i, at de nationalliberale havde adgang til oplysninger om statsrådsmødet, formentlig via Bardenfleth (S, s. 149).

de nationalliberales strategi. Her har vi det sjældne og heldige, at der findes to beretninger om dette, skrevet samtidig 26/3, altså efter at man vidste at Rendsborg-mødet ikke var oprør, men umiddelbart før meddelelsen om det virkelige oprør 23-24/3 næde København. Det er de to breve fra brødrene Heinrich og Orla Lehmann til Marie Lehmann. Den mindre politisk bevidste Heinrich skriver: »Takket være derfor det overdrevne Rygte om de paa Forsamlingen i Rendsborg tagne Beslutninger, som kom hertil Mandag Formiddag d. 20.de. Det gik som en Løbeild gennem Byen – hvad der ikke var sandt – at Rendsborg var taget, at Oprøret var i fuld Flamme.« Orla snor sig uden om det kontroversielle på denne måde: »Gemytternes Røre voxede endnu mere, da nogle Dage derefter Efterretningen kom hertil, at Slesvigholstenerne havde besluttet ved en Deputation at forelægge Kongen som sidste Spørgsmaal, om han vilde erkjende S[lesvig]H[olsten] som en egen Stat, med Sl[esvig] i det tyske Forbund og hvis hertil svaredes Nei, da at erklære sig for uafhængig, indsætte en provisorisk Regjering, med forførte Tropper, sammenstimlede Bønder og fra Tydskland indkaldte Friskarer af alle Slags Vagabonder bemægtige sig Rendsborg, og saa styrte sig over Slesvig.« (begge C, s. 272). Det er jo to helt forskellige historier, skønt brødrene må formodes at have haft adgang til de samme informationer.

Hertil kommer så Goldschmidts bitre udtalelse 22/3 efter regeringsdannelsen om at »tjenstfærdige Tunger [bragte] det Rygte ud imellem os, at deres [slesvigholstenernes] Tanke var blevet Handling, at de havde reist sig til Kamp mod Danmark. Derved vandt det ultradanske Parti den langt overveiende Deel af Folkemeningen og er ved Folkets Hjælp bragt til Statens Roer« (C, s. 261).

Jeg forstår ikke, hvordan Bjørn Svensson kan tro, han kan komme uden om at tage stilling til disse kilder.

Og endelig selve Casino-mødet. Som den drevne polemiker han er, fører Svensson sit hovedslag der, hvor han tror jeg står svagest, og for en sikkerheds skyld tillægger han mig noget, jeg aldrig har skrevet, nemlig at Orla Lehmann på Casino-mødet løj om oprørets udbrud.¹⁸ Jeg skriver om Casino-mødet: »Hvad der præcis blev sagt på Casinomødet 20/3 er umuligt at afgøre. Mens talerne ved det første casinomøde 11/3 udkom in extenso som bilag til »Fædrelandet«, refereres dette møde yderst kortfattet. Mødet havde jo opfyldt sit agitatoriske formål med

¹⁸ ...»Lehmann på mødet i Casino 20. Marts 1848 påstod, at oprøret allerede var udbrudt«...; »gælder det om at få af- eller bekræftet, om Lehmann har betegnet det som allerede udbrudt. Hans Vammen har som sagt ikke kunnet fremlægge ét citat, der bekræfter det«; ...»sin [HV.s] påstand om, at Orla Lehmann løj« (S, s. 138, 152 og 161).

regeringens fald næste dag. Den eneste nogenlunde fyldige beretning, som findes, er styret af Orla Lehmann selv. Den findes i to versioner, den ene skrevet af Lehmanns fuldmægtig, efter Lehmanns angivelse »nogle Dage senere«, den anden er Lehmanns bearbejdelse heraf til brug for de erindringer, han påbegyndte efter 1863. Her bryder den sædvanlige sondring mellem primære og sekundære beretninger sammen. Vi har nemlig det forhold, at begivenhedens instruktør og hovedaktør bestiller et referat hos en mand, der ved, hvad der ventes af ham, og så selv senere redigerer referatet til brug i en ændret situation. Kun ved pragmatisk analyse af begge tekster lader de sig fravriste et par slutninger. Det usikre resultat heraf er fremstillet ovenfor. Sikkert nok er det imidlertid, at oprøret var aftenens grundtema, at dets udbrud insinueres på mangfoldige måder og at der tages forbehold, som måske også har været talernes. Enhver der har læst en trykt tale, holdt ved et massemøde, man selv har deltaget i, vil vide, hvor få nuancer man opfatter som tilhører« (C, n.18).

Svensson strider bravt for at sandsynliggøre troværdigheden af fuldmægtigens referat,¹⁹ fordi han tror dets indhold kan bruges mod mig. Det er ikke tilfældet. Jeg afstår fra at bruge den, fordi den er en politisk-agitatorisk tekst, beregnet til offentliggørelse i situationen, men som forældes og standses forinden (den slutter midt i en sætning og mangler mødets slutning), da Martsministeriet dannes 22/3. Flere punkter støtter skam min opfattelse, men jeg bruger dem ikke, fordi referatets troværdighed m.h.t. beretningslutninger er for lav til, at det kan bruges som kilde til, hvad der virkelig blev sagt på mødet. Men det er da fristende at bruge den. F.eks. lyder L.N. Hvidts indledning til Casino-mødet således i fuldmægtigens gengivelse:

»Mine Herrer! Det var Comiteens Hensigt at sammenkalde et Møde til paa Onsdag, man agtede der at forelægge til Discussion og Afgjørelse de Beslutninger, som her ere meddelte ved Indgangen. Men de overordentlige Begivenheder, som overvælde os, saa at sige, fra Dag til Dag, ja fra Time til Time, have gjort det nødvendigt at sammenkalde denne overordentlige Samling. Det er vist med bittere Følelser Enhver har modtaget de Efterretninger, der i dag ere komne til os fra Slesvig. Om disse end ikke i deres hele

¹⁹ Det er karakteristisk for Svenssons kildebehandling, at han undlader at oplyse, at fuldmægtigens referat slet ikke nævner vidnet A.L.C. de Coninck, som vi ved udtalte sig på Casino-mødet inden for det tidsrum referatet dækker, og som Svensson benytter sig af (S, s. 150 m. henv.; se også *Berlingske Tidende* 21/3 1848).

Udstrækning maatte have fuldkommen Authenticitet, ere de dog upaatvivlelig i det væsentlige stemmende med Sandheden. *Hvad er det da man har berettet som der passeret? At der i Løverdags Aftes er afholdt en Forsamling i Rendsborg dels af Medlemmer af de slesvigske og holstenske Stænderforsamlinger dels af flere betydelige Mænd, hvis Stemme efter de der stedfindende Forhold maatte være af særdeles Vægt.* Resultatet af Forhandlingerne berettes at være følgende Resolutioner: At Slesvig og Holsten constitueres til en fra Danmark og Danmarks Indflydelse uafhængig Stat, at denne saaledes samlede Stat underlægges det tyske Forbund, *og at dette Forbund organiseres paa den Maade, som fra flere tyske Stater er foreslaaet. Disse Beslutninger skulle være antagne, men ikke nok hermed; – man vil endvidere paastaae, at der af Forsamlingen er dannet en provisorisk Comitee, med det Hverv strax at sætte disse Resolutioner i Udførelse og overtage Statens Bestyrelse. Denne Comitee skal imidlertid ikke strax være traadt i Virksomhed, men ved enkelte Sindigere er det bevirket, at der først skulle uopholdelig afsendes en Deputation til den danske Regjering, forelægge den Forsamlingens Resolutioner som Holstenernes sidste Ord, hvorpaa de fordre ufortøvet Svar, og saafremt der erholdes Afslag herpaa, da skal Comiteen eller den provisoriske Regjering strax træde i Kraft.*«

Lad mig analysere denne tekst pragmatisk: Taleren er ubestridt Københavns første borger, ikke blot formand for Borgerrepræsentationen, men også nationalbankdirektør og det store erhvervslivs repræsentant (formand for Grosserersocietetet). Hans tale er tør og omstændelig, han behøver ikke Lehmanns franske retorik. Vi er i en tid, hvor autoritetens aura endnu er intakt. Han begynder med at begrunde mødets hastige flytning med »Begivenheder, som overvælde os«. Noget afgørende er altså sket, »Efterretninger«, som fremkalder »bitre følelser«, og de er »upaatvivlelig i det væsentlige stemmende med Sandheden«. Endnu har han intet sagt, om hvad de går ud på, men tilhørerne må tænke på alle de rygter om oprør, som byen har summet med hele dagen, og må tro, at det er dem, der er sande. Så fortæller han om Rendsborg-forsamlingen, som dels består af stændermedlemmer og »dels af flere betydelige Mænd, hvis Stemme efter de der stedfindende Forhold maatte være af særdeles Vægt«. Det sidste er ren fiktion, men mange tilhørere må have tænkt på hertugen af Augustenborg og prinsen af Nør. (De deltog ikke i Rendsborg, men det vidste man ikke i Casino). Der er altså tale om eliten og ikke om tilfældige pøbeloptøjer. Derpå refererer han resolutionernes krav, som er velkendte omend skærpede, og så kommer det afgørende, som varsles med det spændingsforøgende »men ikke

nok med det«. En »provisorisk Comitee« er dannet, som »strax« skal »overtage Statens Bestyrelse«. Man kan næsten høre det gisp, som ordet »staten« udløser i den anspændt lyttende forsamling, som for en stor del består af kongelige embedsmænd. Så er altså den sidste fortøjning kappet. Først da kommer forbeholdet om »enkelte Sindigere« (således maskeres Rendsborg-flertallet), som har fået udsat dette, men man skal ikke være rolige, hvis deputationen får afslag, skal »den provisoriske Regjering strax træde i Kraft«.

Bjørn Svensson udelader det kursiverede, herunder det allermest kontroversielle om de »betydelige Mænd« og »Statens Bestyrelse«.²⁰ Selvom jeg som nævnt må forkaste denne kilde, forstår jeg egentlig godt, at denne tekst ikke blev trykt, før Orla Lehmann efter 1864 friserede den til sine erindringer. På samme måde udelader Lehmann i sine erindringer den af Svensson citerede sætning, »et Rige, som – om det ikke er i Oprør – dog er dette saa nær, at Rubicon, der ligger imellem, er en Bæk« (S, s. 153). Den ligger jo meget tæt på en påstand om, at oprøret er udbrudt. Endelig påstanden om, at »efter al sandsynlighed er allerede Rendsborg Fæstning, meer eller mindre vaklende, saa godt som aabnet ved første udbrud for Fjendehaand«, præsenteret som en nyhed (»Jeg kunde tilføie det endnu mere foruroligende« (end Hvidts »Facta, meer eller mindre autentiske«)) (S, s. 153).²¹ På den baggrund synes jeg nærmest, at min gamle formulering (»Sikkert nok er det imidlertid, at oprøret var aftenens grundtema, at dets udbrud insinueres på mange måder og at der tages forbehold, som måske også har været talernes«) må kaldes moderat. Jeg fastholder altså, at denne og andre levningsslutninger fra de øvrige nævnte kilders tendens gør det berettiget at slutte, at de nationalliberale 20/3 1848 handlede, som om oprøret i Hertugdømmerne var brudt ud.

4. BEGIVENHEDERNE 22-26/3 1848. Disse kaster lys tilbage på casino-bevægelsen. Hvis nemlig virkelig »ingen tvivlede paa at Oprøret var fuldstændig organiseret og paa Nippet til at udbryde« (Orla Lehmann 1873), så skulle de nationalliberale martsministre have brugt deres nyvundne regeringsmagt til at kvæle oprøret i fødslen, men de gjorde det modsatte. Lehmann forhandlede med den slesvigholstenske depu-

²⁰ Den trykte udg. af Casino-talen i Orla Lehmann: *Efterladte Skrifter* II, 1873, 76-82; S. s. 149 f.

²¹ Jeg må fastholde, at denne formulering er inspireret af Chr. Paulsens brev (jvfr. ovenfor s. 6), hvor der står, at »300 soldater have underskrevet Petitionen til Stænderne. Rendsborg er ingen dansk Fæstning mere!«, navnlig da Lehmann henviser til »Politimestres eller Professorers Beretninger« (C, s. 258; Rahbek 1973, s. 263).

tation, som var ankommet 22/3, om Slesvigs deling så overbevisende, at en slesvigholstensk kurér blev sendt til Hertugdømmerne med besked om at forholde sig i ro, indtil et forhandlingsresultat forelå. Og de standsede den gamle regerings mobilisering, hvilket skulle vise sig temmelig fatalt, og som krigsminister Tscherning de næste tyve år søgte at bortforklare med dybere og dybere modsigelser. Endnu 26/3 skriver Heinrich Lehmann i det ovenfor s. 170 omtalte brev: »Skal der være Oprør, hvem skal saa gjøre det?«

Disse begivenheder, som jeg udførligt gør rede for (C, s.266-270), udelader Bjørn Svensson fuldstændig. Jeg mener, at de viser, at de nationalliberale 20/3 ikke troede alvorligt på truslen om oprør, men brugte denne trussel til at komme til magten.

De forsvundne og forfalskede kilder

Så er der endelig spørgsmålet om de forsvundne og forfalskede kilder, et spørgsmål jeg strejfer i artiklen, og som her skal behandles samlet. Det drejer sig om følgende kilder:

1) Den »lille« Geheimstatsrådsprotokol 20. Jan.- 21. Marts 1848 med alle dens bilag. Den blev heldigvis genfundet 1934, så vi nu kan se, hvad vi ikke måtte se: Christian VIIIs forfatningsplaner og statsrådets viden og beslutninger 20/3, herunder mobiliseringsbeslutningen, som Martsministeriet standsede for at undgå oprørets udbrud.²²

2) Politimester Krohns brev om Rendsborg-mødet til Carl Moltke 19/3 1848, som er kilden til statsrådets viden 20/3 og Carl Franckes indlæg i Casino samme aften.²³

3) J.F. Schouws papirer »Casino-mødet vedkommende«. De er muligvis fjernet af H. N. Clausen.²⁴

4) Referatet af Borgerrepræsentationens møde 20/3, hvor Lehmann vendte stemningen med »en af de stolteste Taler, der ere hørte i dansk Tungemaal« (C, s. 261). Mødet mangler helt i den officielle mødeprotokol. En kladde omtaler viceformanden, H.P. Hansens loyale forslag og stemmetallene, men refererer ikke talerne, som det var normalt.²⁵

²² C, s. 268 f; Niels Petersen (udg.): *Betænkninger fra Christian VIIIs tid om styrelsen af det danske monarki*, 1969 (se hertil min anm. i HT 1975, s. 352-357).

²³ C, s. 259, n.13 og s. 262.

²⁴ C, s. 260, n.14.

²⁵ Københavns Stadsarkiv, Borgerrepræsentationens Mødeprotokol 1848; kladden, skrevet af L.C. Larsen, i Journalsager B 1107a.

5) Det forfalskede referat af Martsministeriets møder 23. og 24. Marts, hvor »den provisoriske Regjering« omtales, inden denne er dannet/hhv. kendt i København.²⁶

Enkeltvis og isoleret set kan der selvfølgelig ikke slutes noget om årsagen til disse kilders forsvinden/forfalskning, men taget som helhed og når man ved, at de fleste er højofficielle dokumenter, hvis betydning måtte være indlysende for enhver, der har kastet et enkelt blik på dem, sammenholdt med, at vi har et ganske godt kendskab til indholdet af nogle af dem, så er der efter min opfattelse grundlag for en formodning om, at formålet er at skjule begivenhedernes rette sammenhæng for eftertiden.

Sammenfattende vurdering af Bjørn Svenssons indlæg

Min fremstilling af Martsdagens historie er ikke en objektiv sandhed. Som alle andre historiske teorier er den resultatet af tolkninger og kritisk prøvede slutninger fra de kilder, jeg har fundet bevaret. Den kan falsificeres ved påvisning af, at disse slutninger er uholdbare eller ved fremlæggelse af nye, solide kilder, som kan vise, at Orla Lehmann 20/3 1848 handlede på grundlag af forkerte oplysninger om Rendsborgmødet og således var i god tro. Om dette er lykkedes for Bjørn Svensson, må læseren afgøre. Men striden mellem Svensson og mig drejer sig ikke som så ofte i historiske diskussioner om to modstående hypoteser, hvis sandsynlighed beror på en forskellig vægtning af kildematerialet. Som jeg har påvist i det foregående, overtræder Bjørn Svensson de mest elementære regler for historisk forskning ved at udelade de kilder, der ikke passer ham, benytte andre helt ukritisk og betjene sig af citatfusk. Hans hypotese står og falder tillige med de ubeviselige forudsætninger, at den gamle regering under alle omstændigheder ville have afslået de slesvigholstenske krav, og at oprøret var brudt ud uanset begivenhederne i København 20-21/3 1848. Hans energiske fremstilling er derfor intet andet end en mosaik af utroværdige beretninger, limet sammen med national mytologi. Bjørn Svensson er i mine øjne inkarnationen af den mytologiske tvang. Han er født og opvokset med den nationale myte om 1848, den er en del af hans identitet. Kilderne taler kun til ham i det omfang de bekræfter den sandhed, han allerede har i sit sønderjyske hjerte, og ingen argumenter i verden kan ændre på det. Dette

²⁶ C, s. 271, n. 37. Jeg har forgæves eftersøgt koncepter til disse referater i Konseilspræsidiets arkiv og blandt referenten H.V. Lundings papirer (RA).

gør hans indlæg interessant og relevant i debatten om historiefagets samfundsmæssige rolle.

Hvirvelstormen

Trods alt dette har Bjørn Svenssons indlæg fået mig til endnu engang at spørge mig selv, om min teori om Martsdagene ikke blot er fostret af en livlig fantasi, præget af moderne politikerlede og uden forståelse og respekt for disse »i sandhed højtfortjente Fædrelandsvenner«. ²⁷ Det er jo Svenssons opfattelse. Men når jeg så ser ud over alle de beretninger om 1848, som er efterladt af aktørerne og tolket af historikerne, så ser jeg en fælles, lidenskabelig tendens, som en hvirvelstorm, hvis kraft er rettet mod at udslutte følgende to kendsgerninger: ²⁸

Rendsborg-mødet 18/3 1848 var ikke oprør

og

Det slesvigholstenske oprør blev udløst af meddelelsen fra København om Casino-mødet 20/3, folketoget og den gamle regerings afskedigelse 21/3.

Jo stærkere stormen er, jo mere urokkeligt stille står disse kendsgerninger i dens centrum. Derfor fastholder jeg, at de nationalliberale handlede mod bedre vidende 20/3 1848, og at deres handlinger ikke blot, som det var hensigten, bragte dem til magten, men også udløste oprøret og Treårskrigen.

²⁷ A.D. Jørgensen om de nationalliberale (Danmarks Riges Historie, VI, s. 385).

²⁸ Begrebet *kendsgerning* benyttes her i betydningen metodisk prøvede teorier, ikke som refererende til ydre virkelighed. Et fænomen som oprør er jo aldrig ydre virkelighed, men altid udtryk for nogle iagttageres vurdering af nogle handlinger. Nogle læsere, ikke mindst dem, der har fulgt mine metodekurser gennem årene, vil måske synes, at brugen af begrebet *kendsgerning* betegner en metodisk regression. En fagekstern debat som denne må imidlertid føres på dagligsprogets præmisser, og kendsgerning betyder jo egentlig »gerning der kendes«.